

RECENZE NA PUBLIKACI IVANY ŠNÝDROVÉ PSYCHODIAGNOSTIKA Vydala Grada, 2008

STANISLAV JEŽEK & LENKA BELÁŇOVÁ

Katedra psychologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity

Přibližně stopadesátistránková maloformátová kniha s prostým názvem Psychodiagnostika, kterou v roce 2008 vydala Grada, je tak špatná, že by za běžných okolností měla být už dávno zavržena a zapomenuta. Bohužel, psychologie v České republice je malým a pomalým trhem, a tak je kniha používána a citována akademiky z nepsychologických, ale i psychologických kateder, a lze ji najít i v sylabech psychodiagnosticky laděných kurzů v Česku i na Slovensku. Proto je potřeba potenciální zájemce i dnes před knihou varovat.

Kniha je napsána spíše jako paměti či výpisky, než jako seriózní odborné dílo. V textu je zoufale málo odkazů na odbornou literaturu, a když tak velmi zastaralých. Ne však, že by autorka s odbornou literaturou vůbec nepracovala. Řada pasáží v knize jsou nepřiznané doslovné výpisky (opravdu je nelze nazvat citacemi či odkazy), které činí z knihy podle současných měřítek de facto plagiát. Opisovány jsou notoricky známé texty (Psychologie osobnosti Nakonečného i ta Říčanova, Svobodova Psychodiagnostika), které dobře zná každý, kdo v ČR za posledních 25 let získal psychologické vzdělání. Jde tedy i o selhání nakladatele, který vydal knihu bez lektorování. Podívejme se nyní podrobněji na obsah knihy.

Úvodní kapitola představuje na třech stranách psychodiagnostiku a její užití. Činí tak odkazem na pedagogickou (sic!) učebnici z 80. let minulého století – Mojžíškovu Pedagogickou diagnostiku, s chybným vrocením 1986. Kromě krátkého odkazu na Heluse (1976) již zde není žádný další odkaz. Stěží však lze prezentovaný materiál považovat za natolik nekontroverzní či samozřejmý, že by žádnou oporu v odborné literatuře nevyžadoval. Vezměme si například následující odstavec vyjadřující vztah autorky k teorii psychodiagnostiky: „Psychologická diagnostika má svou teorii, *i když* jejím jádrem je konkrétní odborná psychodiagnostická činnost, k níž se *však* teorie bezprostředně vztahuje. Teorie jednak spojuje diagnostikování s obecnými psychologickými disciplínami, které specifikuje pro danou oblast, jednak je teorií konstrukce a použití diagnostických nástrojů a diagnostického procesu.“ (s. 8, kurzíva

doplněna). Na úvodních třech stranách se čtenář setká i vyloženými přešlapy, jako je například „Do obsahu psychometrie patří např. [...] určování vědecké užitečnosti metod.“ (s. 9) či „hroutící se osobnost“ jako předmět uplatnění psychodiagnostiky v psychiatrii (s. 9).

Následující čtyři kapitoly překvapivě opouštějí pole psychodiagnostiky a poskytují úvod do psychologie osobnosti. Citační nouze pokračuje a to, jak těsně sleduje výklad analogické kapitoly z Nakonečného Psychologie osobnosti (osobnost – biologický základ – sociální determinanty – struktura), je dnešními měřítky jednoduše plagiát. Nakonečný je opisován včetně odkazů na další literaturu způsobem, jímž si student dělá výpisky. Příkladný je sled odkazů Breuer (1981), Papaliová, Oldsová (1990), Hutt, Isaacson (1966) na stranách 20 a 21. Co není z Nakonečného, je z Říčanovy Psychologie osobnosti. Při popisu CNS vyčnívá z textu odkaz na Feigla (1967): „Názory na vztah mozku a psychiky jsou různé. Zdá se však, že prozatím převažuje hypotéza psychoneurální identity.“ Protože termín „psychoneurální identita“ jsem viděl poprvé, zadal jsem jej do vyhledávače Google. K mému překvapení jsou obě věty doslovně přepsané z Nakonečného Encyklopedie obecné psychologie, a ten je patrně autorem překladu termínu. (Nakonečný to opisování autorce nijak neulehčuje, protože v Encyklopedii Feigla též řádně necituje.) Součástí kapitol o osobnosti je i popis psychologického pojetí inteligence, což je zcela v pořádku. Co už v pořádku není, je to, jak autorka čtenáři vysvětluje, co znamená moderní IQ (oproti Sternovu). Činí tak následujícím vzorečkem: „ $IQ = (\text{individuální výkon} / \text{průměrný výkon}) \times 100$ “ (s. 39). Protože průměrnému výkonu v inteligenčním testu je konvencí přiřazena hodnota 100, sděluje tak autorka čtenáři, že moderní definice IQ je, že $IQ = \text{individuální výkon}$ a navíc formou vzorečku navádí čtenáře k procentuálnímu uvažování o IQ. Nedovedu si představit horší numerickou dezinterpretaci.

Čtvrtá kapitola o u nás tak populární diagnostické kategorii, jakou je disharmonický vývoj osobnosti (DVO), je zajímavá ze dvou důvodů. Tím prvním je, že v ní není jediný odkaz (v tom však autorka není sama). Tím druhým je to, že zde se poprvé čtenář implicitně dozvídá, že autorka se vlastně zaměřuje na diagnostiku dětí. I zde jsou překvapující tvrzení. Například, že první úroveň prevence poruch osobnosti je „globálně civilizační a kultivační působení lidské společnosti“ (s. 71). Vzhledem k tomu, že kapitola je zařazena v knize „Psychodiagnostika“, je překvapivé, že kapitola se věnuje téměř výhradně etiologii DVO a prevenci. Až na jejím konci se dočítáme: „[DVO] nelze poznat přímo, nýbrž se ohlašuje pouze prostřednictvím určitých projevů chování, prožívání, apod.“ (s. 76). Tato věta je následována „optimálním postupem kladení otázek“ při diagnostice DVO, což je sedmipoložkový seznam aspektů, které je třeba zvážit.

Od šesté kapitoly „Diagnostický proces“ se mění hlavní zdroj; nyní jde o výpisky ze Svobodovy učebnice ve verzi z r. 1999. Podobně jako v jiných částech knihy se zde mísí diagnostika s následnými kroky, aniž by to bylo reflektováno. Např. terapie je tak součástí diagnostického „algoritmu“. Je zde potvrzeno zaměření na dětskou diagnostiku rozsáhlou citací z Čáповy Psychologie pro učitele (1987) o diagnostice prospěchově selhávajícího dítěte. Nevím, zda lze souhlasit s tím, že první krokem v tomto postupu má být administrace inteligenčního testu. Také nemohu zcela souhlasit s tím, že v psychodiagnostice máme dvě strategie: kazuistickou, která „přirozeným způsobem studuje případ“ a psychometrickou, která je „zaměřena na kvantifikaci dat s využitím matematických metod“, přičemž tento postup může zůstat „vysoce exaktní a odpovídající požadavkům experimentálního výzkumu jednoho člověka (one man research, one man theory)“ (s. 85).

I osmá kapitola věnovaná diagnostickým metodám, snad ve snaze alespoň trochu glosovát či doplnit výpisky ze Svobody, obsahuje řadu prapodivností. Máme zde rozlišení klinických a testových metod rozšířené o kategorii „přístrojové“ naznačující nepochopení smyslu rozlišení klinické – testové (mimočodem, klinické jsou jednoznačně lepší – „umožňují lépe popsat konkrétní případ“). Následuje velmi rozsáhlá struktura získávání anamnézy, která bezbřezě zahrnuje také diagnostiku osobnosti a nynějšího onemocnění včetně jeho sociálního kontextu. Opět je anamnéza popsána pro případ dítěte, aniž by to bylo nějak reflektováno. Podkapitola o pozorování se do knihy patrně zatoulala z učebnice metodologie, protože řeší především metodologické aspekty pozorování a odkazuje se na metodologické učebnice (vč. jedné sovětské – Andrejeva, 1972). Zajímavá je zmínka Papicova (1974) rozdělení na měkké, neutrální a tvrdé rozhovory. Ty „tvrdé“ jsou dle dodaného popisu zjevně za hranicemi etiky psychologické práce. Bezradnost ohledně obsahu vedla autorku také k zahrnutí popisu komunikačních fenoménů, jako je dvojná vazba, či řečnická otázka.

Podkapitola o testech obsahuje krátký exkurz do psychometriky na úrovni přibližně 70. let minulého století, a pak přehled nejpoužívanějších testů. Obě tyto části nejsou bez problémů. Psychometrika obsahuje zbytečné chyby – pořadnicová stupnice, párové a nepárové položky (myšleno sudé/liché), ale hlavním problémem je její zastaralost a neúplnost. Čtenář se například nedozvídá o všudypřítomné směrodatné chybě měření. Ani přehled nejpoužívanějších testů neplní svůj účel. Jde pouze o seznam (více než třístránkový) metod (nadpisů) ze Svobody. Obsahuje tedy i testy, které v češtině nikdy neexistovaly, natož aby mohly být hojně používány. Naopak, navzdory diagnostickému zaměření na děti, neobsahuje žádný z testů určených pro děti – to už by byly výpisky z jiné učebnice.

Po tom všem již nepřekvapí kapitola o „diferenciální diagnostice“, která je po jednom odstavci úvodu věnována tomu, jak „odlišit mentální retardaci od stavů, které by ji mohly napodobovat“ (s. 125). Bohužel zde čtenář namísto toho dostává popis příznaků MR a kategorizaci pásem od idiocie po omezenost a tupost (!), popis zvláštních forem MR a konečně také popis „zdánlivých MR“ zahrnující „vlčí děti“ a autismus. Příklad toho,

jak probíhá diferenciální diagnostika, již chybí. I v této kapitole chybí jakékoli odkazy na odbornou literaturu.

Poslední kapitola „Závěr“ je ve skutečnosti stručným pojednáním o etice užívání psychodiagnostických metod. Je smutné, že je tento základní prvek tak skryt, a navíc bez jediného odkazu na existující standardy, kde by se čtenář mohl dozvědět podrobnosti.

Rovin, v nichž tato publikace selhává, je vzhledem k popsanému obsahu několik.

Především není jasné, zda mělo jít o **populár**, či **učebnici**. Populáru by nasvědčovalo zařazování krátkých, jednoznačných osobnostních „testíků“ na konce vybraných kapitol. Příklad za všechny s. 68: „Vyberte si jeden z geometrických tvarů, který vás nejvíce oslovuje, respektive se domníváte, že jeho výběrem lze charakterizovat vaši osobnost: 1. čtverec, 2. trojúhelník, 3. kruh, 4. čára s důlkem.“ Následují čtyři několikavětné popisy osobnosti těch, kdo si zvolili některou z variant zhruba ve smyslu extrovertní, sebeprosazující, introvertní a kreativní. Oproti nedělním přílohám denního tisku není u tohoto „TEST“u (tak se jmenuje) uvedeno, co vlastně měří – to si má čtenář vysoudit z popisů osobnostních typů. Takže ani nárokům populárních „psychometrických“ publikací typu „změřte si své...“ publikace nedostojí. Až na konci knihy v Závěru v závorce se může čtenář dočíst, že testy v knize uvedené pouze „umožňují hravou formou nahlédnout do vašeho nitra“ (s. 135) a nejde o skutečné psychodiagnostické metody. Možnost, že by publikace byla zamýšlena jako učebnice, můžeme vyloučit také rychle. Nikde není ani naznačeno, pro koho je kniha určena. Pro studenty psychologie stěží. Jde o výpisky ze starých učebnic, které už studenti v sylabech mají (Nakonečný, Svoboda, Říčan...) a nepřináší oproti nim nic nového. Pro studenty nep psychologických oborů může být text stěží srozumitelný, protože je psán archaickou „psychologičtinou“ se zvláštní zálibou pro cizí slova a složité větné konstrukce. Mimo jiné i v roce 2008 seznamuje studenty s idiocií, imbecilitou a debilitou (s. 128), aniž by jakkoli naznačila, že uvedené termíny jsou již zastaralé a do značné míry politicky nekorektní.

Není také zcela zřejmé, nakolik můžeme o knize uvažovat jako o knize o psychodiagnostice, jak by naznačoval její název. Polovinu z ní tvoří úvod do psychologie osobnosti. Pokud bychom do toho započítali i kapitolu o disharmonickém vývoji osobnosti, pak je to nadpoloviční část. Psychodiagnostika je samozřejmě propojena se zbytkem psychologie (a nejen psychologie), ale v útlé malé knížce je patrně toto propojení vhodnější realizovat pomocí vhodných odkazů na další učebnice, popř. odbornou literaturu. Pomohlo by také explicitní zamyšlení, které v úvodu učebnic bývá, pro jaké kurzy, v jak asi stavěných studijních programech je učebnice určena (a s jakými znalostmi tedy počítá).

Není také jasné, zda jde o knihu o psychodiagnostice obecně, o psychodiagnostice dospělých, nebo dětí a mládeže. Z textu a použitých odkazů lze usuzovat, že autorka má zkušenosti zejména s pedagogicko-psychologickou diagnostikou. Bylo by ale bývalo patrně lepší stavět na této zkušenosti explicitně a mít tak možnost i reflektovat omezení plynoucí z této zkušenosti. Namísto toho se text tváří univerzálně a pak čtenáře nutně zklamává.

Shrnutí: Kniha poskytuje velmi zkreslený, útržkovitý, zastaralý a často chybný obraz psychodiagnostiky, a to jak pro laiky, kteří by se s danou oblastí chtěli seznámit, tak pro studenty psychologických i nep psychologických oborů. Zvláště k nep psychologům je kniha krutá – ukazuje jim různé střípky diagnostiky, které nemohou dělat, a nenabízí nic, co by sami v oblasti psychodiagnostiky dělat mohli (což z textu není nijak zřejmé). Sama autorka vlastně nemá o psychodiagnostice co napsat a nastavuje knihu textem, který je o něčem jiném. Je možné, že zkušený poradenský praktik s tímto málem vyžije, ale pro nováčka v oboru je takový obsah nepoužitelný.

Ani mimořádná nouze na tuzemském knižním trhu v této oblasti by neměla vést k sáhnutí po takové knize.

Podpořeno z projektu OPVK:

SOVA-21 – Internacionalizace, inovace, praxe: sociálně-vědní vzdělávání pro 21. století,
CZ.1.07/2.2.00/28.0225

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ